

MUHAMMAD ALI AS-SOBUNIYNING HAYOTI VA ILMIY FAOLIYATI

Yorov Mirabbosxon

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi

1-bosqich magistranti

Anotatsiya: *Ushbu maqolada asrimizning zabardast olimlaridan hisoblangan Muhammad Ali as-Sobuniy hayoti, ilmiy faoliyati va yozgan asarlari haqida ma'lumot berilgan. Shuningdek, Sobuniyning ta'lim olgan ustozlari, u o'rganib, tadqiq qilgan asarlar va O'zbekiston Musulmonlari idorasi tasarrufidagi oliy va o'rta maxsus islom bilim yurtlarida o'qitib kelinayotgan "Sofvatut tafosir" nomli asari haqida ham so'z yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *Muhammad Ali as-Sobuniy, shari'at, fiqh, tafsir, mufasssir*

ЖИЗНЬ И НАУЧНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МУХАММЕДА АЛИ АС-СОБУНИ

Аннотация: *В этой статье рассказывается о жизни, научной деятельности и творчестве Мухаммеда Али ас-Собуни, одного из выдающихся ученых нашего века. Он также рассказал об учителях Собуни, о работах, которые он изучал и изучал, а также о его работе "Равоул Байон", которая преподается в высших и средних специальных исламских учебных заведениях при управлении мусульман Узбекистана.*

Ключевые слова: *Мухаммед Али ас-Собуни, шариат, Фикх, тафсир, муфасссир*

LIFE AND SCIENTIFIC ACTIVITY OF MUHAMMAD ALI AS-SOBUNI

Annotation: *This article provides information about the life, scientific activity and writings of Muhammad Ali as-Sabuni, one of the great scholars of our time. There is also talk of Sabuni's trained teachers, the works he studied, and his Ravoilul Bayan, which is taught in higher and secondary special Islamic schools run by the Muslim Board of Uzbekistan.*

Keywords: *Muhammad Ali as-Sabuni, Sharia, Fiqh, Tafsir, Mufasssir.*

Olim, faqih, mufasssir va tarjimon Shayx Muhammad Ali as-Sobuniy 1930- yil, 1-yanvarda Suriyaning Halab shahrida tug'ilgan. Uning to'liq ismi Muhammad Ali ibn Jamil as-Sobuniy bo'lib, u ilm va olimlarni hurmat qiladigan oilada ulg'aygan. Otasi Shayx Jamil as-Sobuniy o'z asrining yetuk olimlaridan biri hisoblangan. Shuningdek, halabdagi katta "umaviy jome'asida" mas'ul xodim bo'lin ishlagan. Sobuniy yoshligida arab tili va shariat ilmlarini o'z otasidan o'rgandi. Boshlang'ich sinfda o'qib yurgan vaqtlarda Qur'oni karimdan bir necha juz'larni yodlay boshladi va 14 yoshida Qur'oni

karimni to'liq yod oldi¹². uning akasi ziyovuddin sobuniy esa arab tili va nahvshunos olimlardan hisoblanadi. Shuningdek, u o'z davrining yetuk shoirlaridan ham hisoblanadi.

Sobuniy maktabni tamomlab Halab shaxrida joylashgan savdoga ixtisoslashgan o'rta maxsus maktabga o'qishga kirdi. Biroq u yerda o'qishini davom ettira olmadi. Bunga sabab, uni savdo-sotiq masalalari ko'p ham qiziqtirmas edi. Shu sababdan maktabni tark etib, shariat kollejiga o'qishga kiradi. U yerda bir guruh kibor ulomolardan ta'lim olishni davom ettiradi.

Ulardan eng mashxurlari: Shayx Muhammad Najib Xayyat, Shayx Muhammad Zayn al-Obidiyn al-Jazbah, Shayx Muhammad as-Salqiniy, Shayx Abdulloh Hammod, Shayx Muhammad Naji Abu Solih va boshqalar. Sobuniy bu ulomolardan shariat, fiqh, aqida, tafsir, mustalahul-hadis usul-fiqh ilmlarini o'rganadi¹³.

Bunga qo'shimcha tarzda, fizika, kimyo, geografiya kabi tabiiy fanlarni ham o'zlashtiradi. Sobuniy maktabni 1949-yil tamomlaydi. Shariat kolleji Sobuniyning o'qishdagi muvaffaqiyatlarini inobatga olgan holda, "Vaqf vazirligi" tomonidan Qohiradagi "al-Azhar universiteti"ga o'qishga yuboriladi. Sobuniy u yerda ham muvaffaqiyatli ta'lim olib, 1955-yil universitetni bitiradi. Shundan so'ng, Sobuniy o'z tug'ilgan joyi Halab shahriga qaytib keladi Bu yerda shahardagi madrasalarda ta'lim bera boshlaydi¹⁴. Biroq, bu yerda ta'lim berish jarayoni ham uzoq davom etmaydi. 1950-yil yana ilm talabi yolida Misrga yo'l olgan Ali Sabuniy bu paytdagi siyosiy vaziyat Misr bilan Suriya ortasidagi aloqalar jiddiy tuz olganligi bois orqaga kaytishga majbur boldi. 1952-yil Suriya talim vazirligi tashabbusi bilan ma'lum kelishuv asosida Saudiya Arabistoni mamlakatida vaqtincha mudarrislik qilish imtiyozi beriladi. Saudiyadagi bir nechta oliygohlarda dars berdi. Shulardan Podsho Abdulazizga qarashli islom oliygohida, "Ummul quro" oliygohining tarix fakultetida na undan boshkada oliy o'quv yurtlarida ham faoliyat yuritadi. Vakolat muddati yigirma sakkiz yilga uzaytirilgan u zotning qo'lidan ko'plab olimlar, Makkai shario imomlari yetishib chiqdi. U zotning yuksak fazilatlaridan biri shu ediki, ilm tahsili yo'lida bir nafas tinim bilmasligidir. Saudiyadagi ko'zga koringan ulamolaridan xam ilm o'rgandi. Shulardan fazilatli shayx Sayid Alaviy Al Molikiy, Shayx Hasan Mashot, Shayx Muhammad Amin kutubiy kabi zotlar. Makkay Muxarramadagi "Ummul quro" jomesidagi yigirma yillik ish faoliyatidan so'ng universitet taklifiga kora Ma'naviy meroslarni qayta organish ilmiy tadqiqot markazida ilmiy tadqiqotchi lavozimida ishlay boshlaydi.

Ummul quro universiteti Sobuniyning ilmiy salohiyatini hisobga olib, unga ba'zi islom me'rosiga tegishli kitoblarni tahlil qilishni ishonib topshiradi.

Sobuniy ilk ilmiy faoliyatini Imom Abu Ja'far an-Nahosning "Ma'aniy al-Qur'an" asarini tadqiq qilishdan boshlaydi. Ushbu asar islom olamida juda ham mashxur asarlardan hisoblangan va uning faqatgina bittagina nusxasi mavjud edi. Asar borasida

¹²<https://www.almgad.net/40860> من هو محمد-علي-الصابوني-ويكيبيديا-السيرة-الذاتية

¹³ محمد علي الصابوني، قيس من نور القرآن الكريم، (القاهرة: دار السلام، ط1، 1418هـ/1997م)، ص123-125

¹⁴ محمد علي الصابوني، صفوة التفاسير، (بيروت: دار القرآن الكريم، ط4، 1402هـ/1981م)، ص20

olim besh yilga yaqin o'rganib chiqadi. Nihoyat kibor ulomlardan taqrizlar olinib. asar to'liq tadqiq qilgandan so'ng, asarni olti jildda nashr qildiradi. Bu markazda bir muddat faoliyatini yo'lga qo'ygandan so'ng, 1998-yil "Butun dunyo musulmonlar ligasi"ning "Qur'on va sunnatdagi ilmiy mo'jizalar" bo'limida ilmiy xodim sifatida faoliyatini davom ettiradi¹⁵. Bu yerda Sobuniy o'zining asosiy ilmiy faoliyatini boshlaydi.

Shu o'rinda alloma Sobuniyning ilmiy faoliyatiga nazar soladigan bo'lsak, Shayx

Sobuniy ilmiy faoliyati davomida ilmiy kitoblar, maqolalar, risolalar yozishda bo'ladimi, yoki ma'ruzalar qilishda, katta doiradagi anjumanlarda chiqish qilishda bo'ladimi doim serg'ayrat, peshqadam bo'lib kelgan. Ko'plab, oynai jahon, radio eshittirishlarda suhbatlar olib boradi.

Katta konferentsiyalarda chiqishlar qiladi. Uzoq vaqt Robitatul islamiya kengashida faoliyat korsatib keldilar. Shu bilan birga Makkai Mukarramadagi Masjidul haromda ikki kunlik fatzo darsi, Jidda masjidlarida ikki haftalik tafsir darslarini ham olib boradilar. Ba'zi masjidlardagi halqalar soni olti yuzdan ortiq holatda bo'lardi. Ayrim kanallarda masjidlardagi tafsir darslari televideniya orqali tog'ridan tog'ri uzatilardi. Qirq yildan buyon Makkai Mukarramsdagi Masjidul haromda har yili ramazonda o'qiladigan tarovih namozilagi imom qiroatini tekshiruvchi masul shaxslardan biri bolib ishlab keladi. Oxirgi payt sog'liqlari yomonlashganligi sabab bu mas'uliyatni topshirishga majbur buldilar.

Shayx Muhammad Aliy Sobuniy Masjidul xarom imomi deb ham e'tirof etilgan. Ko'p vaqt Masjidul haromda musulmonlarga imamlikka O'tib bergan. Masjidul harom imomlaridan tayx Solih ibn Abdulloh ibn Humayd ozining "Masjidul harom imomlari tarixi" nomli kitobida Aliy Sobuniyni ham qayd kilib o'tganlar. Xar oyda Ka'baning ruknul yamaniy nomli burchagida ikki kunlik ilm majlisi tashkil qiladilar. Majlis uzoq vaqt davom etadi. Majlisd Kur'oni Karimni yodlash fazilati, undagi oyatlarning daqiq ma'nolarini tushuntirib boradilar. Bu ishda unga shogirdlari shayx doktor Muhammad Toxir Nurulvaliy ko'makchi bo'ladilar.

Yana ortgan vaqtlarini shar'iy masalalar buyicha fatvo sorovchi shogirdlariga ajratardilar. Majlislari doim ilm, zikr majlisi bolib otadi. Agar mehmonlari, ziyoratchilari ketsa har doim u zotni ilm majlisi ustida topardilar. Shogirdlari hadis, fiqh kitoblarni u zotga o'kib berar, xatolarini To'g'rilab oladilar. Ko'pincha majlislari shom nomozidan oldin boshlanib, xufton nomozining oxirgi vaqtlarigacha ba'zi paytlari bomdod nomozining tugash vaqtigacha cho'zilar edi.

Shayx yoshlarga alohida e'tibor qaratadilar Doim ularga yuzlanib gapirar, nasixat qilar, ilm yo'lida gayrat qilishga, din yolida xizmatga shay turishga chorlardi. Shu sababdan ham aliygohlarda uzoq vaqt dars berishdan charchamaganlar.

Sobuniy universitetda talabalarga dars berish va o'z ilmiy faoliyati bilan birgalikda Jidda shahridagi masjidlarda fatvo berishni ham yo'lga qo'yadi. Sakkiz yil

¹⁵ محمد علي الصابوني، روائع البيان تفسير آيات الأحكام من القرآن، (دمشق: مكتبة الغزالي، ط3، 1400/1980م. ج.1، ص11)

davomida u talabalarga Qur'oni Karimning uchdan ikki qismini lentalariga yozib beradi. Shuningdek, Saudiya Arabistoni telekanallarida Qur'oni Karim tafsiriga oid 600 yuzdan ziyod ko'rsatuvli videolavhalar ham tayyorlaydi. Ushbu ishlarni amalga oshirishga tahminan ikki yil vaqt ketadi. Nihoyat 1999-yilga kelib bu ish ham oxiriga yetqaziladi.

Sobuniy ko'plab ilmiy konferensiya va anjumanlarda ishtirok etgan. Ulardan eng muhimi 2007-yil Birlashgan arab amirliklarining dubay shahrida o'tkazilgan "Dubay Xalqaro Qur'on mukofoti"ning tashkiliy qo'mitasi, shayx Muhammad Sobuniyning "Yilning nufuzli musulmon shaxsi" mukofot bilan taqdirladi.

Bunday mukofotga munosib bo'lish uchun talab qilinadigan ma'lum me'yorlarga javob berishi kerak bo'ladi. Ular : Qur'on, sunnat va barcha shar'iy ilmlar borasida yetuk ilmga ega bo'lishi, yozgan asarlari elliktdan ortiq bo'lishi, hamma asarlari ilmi toliblar, butun musulmonlar uchun foydali muhim manba bo'lib xizmat qilishi kerak. Shayx Muhammad Aliy Sobuniy hazratlari ham quyidagi talablarga to'la javob bergan xolda mukofotki munosib deb topildi. Bunday mukofotga munosib ko'ringan mashhur allomalardan: Shayx mufassir Muhammad Mutavalli ash Sha'roviy, Alloma muxaddis shayx Abulhasan san Nadaviy, shayx Muhammad G'azzoliy, alloma shayx Yusuf Karzoviy, Busna raisi Aliy Ulog Biylsufitash, Birlashgan arab amirlikari prezidenti Shayx Zayd ibn Sulton Al Naxayon va boshqa islom olamidagi allomalar ham munosib ko'rilgan. Saudiya Arabistoni davlatida har yili ilm fan va madaniyatga bag'ishlangan katta nufuzli tadbir bo'lib o'tadi. Tadbirda ilm fan, madaniyat va adabiyotga qo'shgan hissasi uchun olimlarni taqdirlash marosimi bo'lib o'tadi, Aliy Sobuniy hazratlari ham 1989-yili mazkur nufuzli tadbir

tarafidan munosib taqdirlangan. Har yili o'tkaziladigan bu nufuzli tadbirda Saudiya Arabiston mamlakatidagi kibor olimlar, adiblar va davlatga katta xizmati singan mashhur shaxslarga munosib taqdirlanib boriladi. Shayx Sobuniy hazratlari ham ushbu sharafiga munosib ko'rilgani munosabati bilan kata olamlar, mashhur shaxslar tarafidan tabriklar bildirildi. Jumladan: Anjumanning tashkiliy qo'mitasi rahbari shaxs Sobuniyning e'tirof etib shunday so'zlarni aytgan: "Muhammad Ali as-Sobuniy Qur'on ilmi, tafsir ilmi, va shariat ilmlarida asrimizning eng ko'zga ko'ringan xos olimlaridan biridir.¹⁶"

Arab adibi Abu Turob Zohiriy Sobuniy haqidagi iliq fikrlarini quyidagi satrlarda keltirib o'tadi: Tengsiz iqtidor, bayon sohibi, kalomi haq gap bitguvchi Sobuniyga olimlar nazdida fahmi o'tkir, osorlar ila tafsir bitguvchi Sobuniy Alloma shayx Muxammad Aliy Sobuniy xazratlari o'zining teran fikrlarini o'rtoqlashishdan qizg'onmasdi. Muttasil izlanishdan charchamasdilar. Islomiy fikrlari, tasirli ma'ruzalari, nutqlari bilanm doim din yo'lida kamarbasta turadilar. Boshqa allomalarga nisbatan haq gapni aytishga jur'atliligi bilan ajralib turadi. Nufuzli siyosat arboblari maslahat, yo'l yo'riq ko'rsatishdan hayqimasdi. Xatiblik borasida obro'lari baland hisoblanadi. Xalq agar biror narsadan jabr ko'rsa, yoki biror ijtimoiy muammoga duch kelsalar

¹⁶[https://midad.com/scholar/Muhammad Ali Sobuniy.](https://midad.com/scholar/Muhammad%20Ali%20Sobuniy)

hokimlarga qattiq qattiq topshiriqlar berishdan tortinmasdi. Mana shunday harakati tufayli har-xil ta'zirlarga uchradi. Qirq yilcha o'z orti Suriyaga kirishdan mahrum qilindi. Lekin bularning hech biri uni haq gapni aytishdan to'sa olgani yo'q. Shayx Sobuniy Turkiya xalqini sevishi hech kimga sir emas. Go'yo Turkiyani o'z vatanidek sevib ardoqlardi.

Turkiya hukumati tarafidan u zotga Turkiya fuqaroligi ham berildi. Turkiya xalqi va ulamolarini eslaganda boshqacha tilga olardi. U yerdagi hamkasblari bilan doim mustahkam aloqada bo'ladi. Jumladan alloma shayx Mahmud usta Usmon o'g'li shayx Muhammad abandi, mashxur muhaddis Fotix universiteti mudarrisi shayx Muhammed Amin Siroj. Azxari sharif universiteti mudarrisi shayx Zumayl va boshqa Turkiyaning kibor allomalari bilan doim aloqada bo'ladi.

Xatto 1979-yildan buyon har yili Turkiyaga safar uyushtirib turadilar. Shaharning Turmal mintaqasida "Al ansor" nomli jome' masjid qoshida shaxsiy uylari ham joylashgan bo'lib, u yerga do'sti Podshoh Faysal ibn Abdulaziz Ali sudning diniy maslahatchisi shayx Mahmud As Savvod bilan birga tashrif buyuradilar.

Shayx Muhammad Sobuniy o'zining uzoq yillik ilmiy faoliyati davomida yozgan asarlari butun islom olamida, o'quvchilar orasida keng qabul qilingan. Sobuniy asarlari dunyoning turli tillariga, jumladan, fors, turk, urdu, ingliz, rus va boshqa ko'plab tillarga tarjima qilingan. Uning asarlari soni manbalarda 50 ga yaqin deb aytiladi. Sobuniy ta'lif etgan eng mashxur asarlari quyidagilar¹⁷:

1. "Sunnat xazinalari orasida hadisni adabiy va lingvistik o'rganish"
"من كنوز السنة، دراسة أدبية ولغوية من الحديث"
2. "Nubuvvat va payg'ambarlar, Qur'onda nomi zikr qilingan payg'ambarlar hayotini batafsil o'rganish"
"النبوة والأنبياء، دراسة تفصيلية لحياة الرسل المذكورين في القرآن"
3. "Qur'onning ahkom oyatlarini tafsir qilishda bayonning eng yaxshi asarlari" (ikki qismdan iborat)
"روائع البيان في تفسير آيات الأحكام من القرآن (جزآن)"
4. "Ibn Kasir tafsiriga qisqacha sharhlar"
(uch qism)
"مختصر تفسير ابن كثير، اختصار وتحقيق (ثلاثة أجزاء)"
5. "Qur'oni karim ilmlarini izohlash"
"التبيان في علوم القرآن"

Mazkur asarlari ilmi toliblar, ulamolar ortasida munosib qabul qilingan. Aksar kitoblari turk, ingliz, fransus, rus, nemis, fors va boshqa ko'plab boshqa tillarga tarjima qilingan. Sababi u zotning asarlari chuqur ilmiyligi, iboralarining bilan boshqa ulamolarning kitoblaridan ajralib turadi. Muallif ba'zi asarlarini oliygohda mudarrislik davrida, boshqalarini esa undan keying davrlarda ta'lif qilgan. Aliy Sobuniy hossatan tafsir sohasida bir nechta kitoblar ta'lif qilgan bolib, barchasi keng ma'noli, ilmiy ruhda

محمد الغزالي، تراثنا الفكري في ميزان الشرع والعقل، (القاهرة: دار الشروق، ط5، 1424هـ/2003م)، ص128-129¹⁷

bolishi bilan birga nafakat tolibi ilmlar balki butun dunyo musulmonlariga birdek manzur bo'lgan. U zot kitob yozishda ortiqcha uzaytirib yuborishidan qochib, soddalikka suyanlar.

Muhammad Ali Sobuniyning "Ravoiul bayon" nomli asari "O'zbekiston Musulmonlari Idorasi" tasarrufidagi oliy va o'rta maxsus islom bilim yurtlarida o'qitib kelinmoqda. Bundan tashqari "Sofvatut tafosiyr" (Tafsirlar sarasi), "Al-mavaris fish shari'atil-islamiyyah" (Islom shari'atida meroslar), "As-sunnatun nabaviyya qismun minal vahyil-munazzal" (Sunnati nabaviyya – Ilohiy vahiyning bir qismi), "Harokatul arzi va davronuha – haqiqotun ilmiyyatun asbatahal Qur'on" (Yer harakati va aylanishi – Qur'on isbot qilgan ilmiy haqiqatlar) va boshqa ko'plab kitob va maqolalar muallifidir¹⁸.

Shayx mufassir Muhammad Ali as-Sobuniy milodiy 2021-yil 19-mart juma kuni to'qson bir yoshida Turkiyaning shimolida joylashgan Yolo'vo shahrida vafot etadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, Sobuniy shaxsiyati hozirgi zamon islom olamida alohida ahamiyatga egadir. Buni olimning hayoti davomida turli-xil islom ilmlari bilan shug'ullanib, ilmiy faoliyat yuritanida ko'rishimiz mumkin. Bu esa, uning serqirra olim ekanligiga dalolat beradi.

Ayniqsa, u yozib qoldirgan asarlar hozirgi davr islom dunyosida juda muhim, ilmiy asoslarga ega manbalardan hisoblanadi. Sobuniy asarlaridagi ilmiy yondashuv va tilning soddaligi ularning ahamiyatini yanada oshiradi. Shunday ekan, hozirgi davr islomshunoslik sohasida Muhammad Ali as-Sobuniy hayoti, ilmiy faoliyati va u yozgan asarlarni kengroq o'rganish soha faoliyati rivojida o'ziga xos dolzarblikni ifoda etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

8. [https://midad.com/scholar/Muhammad Ali Sobuniy](https://midad.com/scholar/Muhammad%20Ali%20Sobuniy).
9. <http://www.muslim.uz/index.php/rukn/quran/item/2489-muhammad-ali-sobuniy>.

¹⁸<http://www.muslim.uz/index.php/rukn/quran/item/2489-muhammad-ali-sobuniy>